

Ady taryhdan öçürilmek islenen melike: Hatşepsut

Category: Kitapcy, Zenan şahsyétler

написано kitapcy | 23 января, 2025

Ady taryhdan öçürilmek islenen melike: Hatşepsut ADY TARYHDAN
ÖÇÜRİLMEK ISLENEN MELIKE

kitapcy.ru

► HATŞEPSUT

Hatşepsut (ýa-da Maatkare, Maat-ka-Ra), Gadymy Müsür taryhyň iň täsin we saýlama zenan şahsyétleriniň biri. Ol tutuş 22 ýyllap faraon tagtynda oturypdyr we Müsüri boýdan-başa täzeden

özgerdipdir. Emma näme üçindir aradan çykan badyna onuň adyny hakydalardan özürmäge synanşypdyrlar. Megerem, munuň ýeke-täk sebäbi bar – olam onuň zenan bolmagydy. Tä DNK barlaglary geçirilip, onuň faraon tagtynda oturandygy subut edilýänçä Hatşepsutyň ýaşap geçen hökümdardygy inkär edildi. Emma Hatşepsut hakykata göz ýetirmegiň ýeke-täk ýolunyň taryh däldigini-de subut etdi.

Hatşepsutdan söz açmagymyň ilkinji sebäpleriniň biri, onuň ýok edilmek islenen yzlarynyň häli-häzirlerem has köp adama görünmegidir. Iň gyzykly ýeri bolsa, oňa degişli ybadathananyň antiki dünýäniň ot-çöpler arkaly em edilýän we gözellik reseptleriniň alynýan ilkinji merkezi bolmagydy. Gelin, onuň gyzykly ömür kyssasy bilelikde okalyň.

Hatşepsut Müsür taryhynda ölçmejek yz galdyran beýik hökümdardyr.

* * *

Melike Hatşepsut Müsür taryhyň ilkinji zenan faraonydyr. Ilkinji zenan faraon bolmak bilen birlikde Hatşepsut öz döwrüniň iň uly söwda ýollarynyň inisiatorydyr we onuň zenandygy öz ölüminden ýüzlerce ýyl geçensoň mälim edildi. Muňa garamazdan onuň ýeterlik derejede tanalmazlygyna ondan soňky tagtda oturanlaryň diňe öz bähbitlerini araýan şöhratparazlyklary sebäp boldy. Bu bolsa onuň adynyň we eden işleriniň taryh sahypalaryndan ýitip gitmegine getirdi.

Hatşepsut gadymy Müsüriň 18-nji nesilşalygy döwründe höküm sürüpdir. Onuň ejesi Ahmos, kakasy Tutmos I. Tagtda oturan wagty boýunça dürli pikirler orta atylýar. Bir çaklama görä, ol b.e.önüki 1503-nji ýylда tagtda oturyp, b.e.önüki 1445-nji ýyllara çenli höküm sürüpdir. Hatşepsut häkimiýet ugrunda oňuşmazlyklar güýjän döwürde faraon tagtyna çykypdyr. Kakasy Tutmos I gaýduwsyz serkerde bolupdyr.

Tutmos I özünden önüki faraonlaryň heniz gitmedik ýurtlaryny öz döwletine birikdirip başarypdy. Bäs çagasy boldy, emma diňe Hatşepsut ölmän galdy. Faraon saýlamak jogapkärli işdi we onuň oglы ýokdy. Şular ýaly ýagdaýda ikinji derejeli aýallaryň

çaǵalary-da faraon bolup bilýärdi. Gadymy Müsürde dogan bilen doganyň nikasy oñlanylýardy. Şeýtmek bilen olar nesilşalygyň ganyny bozman saklajak bolýardylar. Hatşepsudam bu ýörelgä eýerilip, hökümdaryň ikinji aýalyndan bolan (ýarym begzada) Tutmos II-e äre çykaryldy. Şol wagt Hatşepsut 12, Tutmos 20 ýaşyndady. Ilki Nefruri diýen gyzlary dünýä indi. Ýaşasyp ýörkäler adamsy üstüne Aset atly aýaly aldy. Aset bilen bir wagtyň özünde çagasy bolan Hatşepsut ikinji gyzyny, Aset bolsa ilkinji oglunu dünýä inderdi. Hatşepsut günüsi Asetiň oglunu öz çagasy ýaly gowy görüpdir.

Hatşepsut otuz iki ýaşyndaka ýaňy kyrk ýaşan Tutmos II aradan çykypdyr. Tutmos II ejiz bolandygy üçin uruşlara hem gatnaşyp bilmändir. Hatşepsut adamsynyň ölüminden soň ogly bolmandygy üçin tagty öweý ogly Tutmos III-e bermejek bolup, şol döwrün baş ruhanysy bilen gizlin dilleşipdir.

Adamsy Tutmos II-den soň Tutmos III-iň tagta çykmalydygyna garamazdan, onuň heniz çagadygyny tutaryk edip, Hatşepsut hökümdaryň naýyby hökmünde özünü faraon diýip yylan edipdir. Erkek eşigini geýip, ýüzüne ýasama sakgal dakynypdyr. Ol antiki Müsüriň taryhynda naýyp yylan edilen ýeke-täk zenandyr. Hatşepsut ýaşdygyna garamazdan, tagta geçen badyna güýcli syýasy ukyplary arkaly erkek gegemoniýasyna göz edip tegelek ýigrimi iki ýyllap tagta oturmagy başarıran ilkinji zenan faraondyr. Onuň başarısanyny başarıran zenan Müsür taryhynda başga barmy-ýokmy, ony bilemezok welin, Hatşepsutyň ömür ýoly we başdan geçirenleri ilkinji zenan hökümdar hökmünde taryh sahypalarynda mynasyp ornuny eýeledi. Hatşepsut şol bir wagtyň özünde gadymy Müsüriň taryhynda ilkinji naýyp yylan edilen zenandyr. Hatda ol özünden has meşhur Nefertita we Kleopatra ýaly melikelerdenem has güýcli hökümdar bolupdyr.

Abadanlaşdyryş işlerine köp üns beren Hatşepsutyň wagtal-wagtal erkek eşigine we ýasama sakgala bürenip gizlinlikde halkyň arasyna aýlanandygy hem rowaýat edilýär.

Taryhy çeşmeler Hatşepsutyň ýigrimi iki ýyllyk agalygyndan soň, ýerine Tutmos III-iň geçendigini habar berýär. Zenandygyna garamazdan, onuň hökümdarlygy halky tarapyndan goldanypdyr.

Onuň faraonlyk süren döwründe Tutmos III goşunyň serkerdebaşsy bolup basybalyjylykly uruşlara gatnaşypdyr. Aralarynda tagt dawasy bolmandygyna garamazdan, Hatşepsut aradan çykansoň tagta geçen Tutmos III hökümdarlyk süren ýigrimi ýylynyň dowamynda ýazgylardaky, memorial binalardaky Hatşepsut adyny ýok etmäge çalşypdyr. Tutmos III aýalyň faraon tagtynda oturmagynyň dowam edip gelýän үrp-adatlara dogry gelmeýändigi üçin munuň taryhda ýatlanmagynyň öñünü alma pikirinde şeýdendir diýip çak edilýär.

Emma Hatşepsut galdyran memorial ýazgylarynda şan-şöhrata gyzykmaýandygyny, özüniň diňe kakasynyň gyzydygyny ýazdyrypdyr.

Onuň begzada maşgaladan bolmadyk, ýöne ussat binagär bolan Senmut bilen ýakyn gatnaşygynyň bolandygy rowaýat edilýär.

Gadymy Müsüriň taryhy we nesilşalyk hakyndaky hekaýatlaryň içi dürli pyrryldaklardan, pyssy-pyjurlyklardan, iki ýüzliliklerden, dildüwşüklerden, arkadan urmalardan, hyýanatlardan, tagt ugrundaky göreşlerden, gozgalaňlardan, söýgi gatnaşyklaryndan, ar alyşlardan doludyr.

Bulara Hatşepsut döwründe-de az duş gelinmeýär. Sebäp diýseň kanun esasynda tagta oturmalydygyna garamazdan, kämillik ýaşyna ýetmändigi üçin hökümdar bolmadyk Tutmos III dürli pyrrykdaklara baş goşupdyr we özüne tarapdar tolap käbir pitneleriň ýûze çykmagyna sebäp bolupdyr.

Sowatly, giň dünýägaraýyly, güýçli, akyl-paýhasly, duýguçyl ýolbaşçy we hökümdar hökmünde özüni tanadan Hatşepsut şalyk süren döwründe düşünjeli we hoşniýetli syýasat ýöredendigine garamazdan, ýuze çykýan pitneleri basyp ýatyrmak üçin goşunyň başynda durup harby operasiýalara gatnaşypdyr. Onuň gatnaşan Somali we Jibuti ýörişlerinde uly üstünlik gazanylypdyr.

Uzaga çeken hökmürowanlyk ýyllarynda hoşniýetli syýasat ýöreden Hatşepsut diňe pitneleri basyp ýatyrmak üçin ata çykypdyr.

Müsürlı taryhçylar tarapyndan hemise erkek hökmünde tanadylan Hatşepsutyň aýaldygy ýüzlerçe ýyl geçensoň DNK barlagy arkaly ýuze çykdy we zenan faraon hökmünde taryha girdi. Onuň sakgally heýkelleriniň bardygynyň sebäbi, şol döwrün

faraonlarynyň ýasama sakgal dakma däpleriniň bolandygyndandyr. Juwan ýaşda öweý dogany Tutmos II bilen başy çatyylan melike beýleki öweý doganlarynyň gurnaýan pyrryldaklaryna garamazdan nesilşalygy diýseň gowy dolandyrypdyr. Onuň doganlary tarapyndan awy berlip öldürledigi rowaýat edilse-de, mälim edilen ölüm sebäbi süñkde dörän rakdyr.

Hatşepsut öz adyna bina etdiren ajaýyp ybadathanasy we güýjüni alamatlandyrmak üçin ýasadan «sakgally heýkeli» bilen meşhurlyk gazanypdyr.

Ýokarda-da aýdyşymyz ýaly Hatşepsutyň ýigrimi iki ýyllyk agalygyndan soň onuň ýerine Tutmos III geçipdir.

Hatşepsut diýseň täsin durmuş ýoluny geçipdir. Uruşlar, şanşöhratdyr söýgi gatnaşyklary bilen geçen ömür we daşy pyrryldaklar bilen örtülen adatdan daşary ykbal.

Erkek faraonlara gaýra dur diýdirjek derejede Müsürde şalyk süren zenan beýleki faraonlar ýaly patyşalar jülgesinde mumyýalanyp ebedi äleme ugradylypdyr.

Hatşepsut barada kösgün diwarlaryna şeýle jümleler ýazylypdyr: «*Hatşepsut iki jynsyň bähbitlerini birlesdirdi. Hemmeler onuň öñünde baş egmeli!*»

Hatşepsut adynyň manysy-da «begzada aýallaryň öñbaşçysy» diýmekligi aňladypdyr.

■ **Hatşepsutyň ybadathanasy**

Hatşepsutyň ybadathanasy Müsüriň Deýr ül-Bahri diýen ýerinde, patyşalar jülgesiniň Nil derýasyna uzanan ýapgydyndadır.

Melike Hatşepsutyň hormatyna gurlan ybadathana barjak bolsaň ýapgydyň yüzündäki sütünlere berkidilen basgaçaklara çymaly. Iň ýokarky basgaçakda ybadathananyň merkezi we onuň arkasynda gaýalara oýulyp ýasalan birnäçe ybadat edilýän hüjreler bar. Binanyň gurluşy bilen birlikde basgaçagyň diwarlaryna çekilen freskalar hem ünsüni çekýär. Olarda Hatşepsutyň durmuşyna we hökümdarlygyna degişli epizodlar we başga ýurtlara (Punt ýurdy) guralan söwda kerwenleri şekillendirilipdir. Söwda kerwenleri dünyäniň çar künjünden bu ybadathana her dürli güller we ağaç nahallaryny getiripdir. Olardan her dürli

melhemler ýasalypdyr. Taýýarlanan melhemleriň diňe aýal-gyzlara niýetlenen melhemlerdigi barada rowaýatlar bar. Diňe şunuň özi hem Hatşepsutyň näzik duýguly zenan bolandygyna yşarat edýär.

Hatşepsut Pant ýurduna bir söwda kerwenini ýollapdyr. On baş sany uly gämi Gyzyl deňizde 380 km ýol aşypdyr. Ybadathananyň diwarlarynda bu ýöriş jikme-jik ýazylan ýagdaýda biziň günlerimize gelip ýetipdir. Afrikanyň merkezlerinde ýasaýan taýpalara ilkinji gezek duş gelnipdir we olar barada söz açylypdyr. Hatşepsutyň dolandyran Müsüri bütin bularyň hötdesinden gelip, üstünlik gazanypdyr. Diňe baý we güýçli döwlet şol döwürde bular ýaly uzak wagtlaýyn we kyn ýörişi amala aşyryp bilerdi.

Hazynadar Ti nubiýalylara garşıy uruşa Hatşepsutyň hem gatnaşandygyny ýazypdyr. Onuň goşuna ýolbaşçylyk edýärkä juda işeňnir we idealist zenandygy gürrüň berilýär.

Patışalar jülgesiniň iň jümmüşindäki mazar Hatşepsutyň mazarydyr. Onuň mazaryna ýetmek diýseň kyn bolupdyr. Guburyň diwary ýokary hilli mermerden ýa-da granitden däl-de, ýonekeý dag daşyndan örülipdir.

Hatşepsutyň mazarynda Senmuty-da gözläpdirlər, emma tapmandyrlar.

Mazardaky iki mumyýalanan jesediň biri Hatşepsut, beýlekisi-de onun kakasydyr. Guburyň otagynda gyzyl reňkli ýakutdan ýasalan iki tapylyp, başga hiç hili hazyna tapylmandyr.

■ **Näme üçin Hatşepsutyň adyny taryhdan ölçürmek islediler?**

Hatşepsutyň ölümünden soň Tutmos III faraon tagtyna oturdy. Täze faraon şol bir wagtyň özünde güýçli serkerdedi. Hatşepsutyň şalyk süren döwründe gurnalan on ýedi ýörişiň on ýedisine-de ol ýolbaşçylyk edipdi. Şonuň üçin ol Hatşepsut bilen gowy dil tapyşdy. Olar tä Hatşepsutyň Gyzyl ybadathanasy ýumrulýança, köp suratda şärikdeş hökümdarlar hökmünde şekillendirildi.

Soňra oslagsyz kabul edilen karar bilen Hatşepsutym ady ähli ybadathanalardan ölçürilip aýryldy we onuň ýanyndaky erkekleriň

atlary ýazyldy. Näme üçin beýdildikä diýen soraga şeýle jogap bermek bolar: Bir zenanyň faraon bolup bilme mümkünçiliginiň bardygyny, aýratynam şular ýaly üstünlik gazanyp halk köpçüligi tarapyndan goldanylmagyny ýokuş gördüler. Taryh täzeden ýazyldy we bu täze taryhda Hatşepsutyň orny ýokdy...

■ **Ýöne bir zady ýatdan çykardylar. Taryh hakykata alyp barýan ýeke-täk ýol däldi...**

Hatşepsutyň ýigrimi iki ýyllyk şalygynyň galdyran yzy onuň öz elinden çykan erkekler tarapyndan ýeg bilen ýegsan edildi. Ýogsa-da Tutmos III ýigrimi ýyllyk hökümdarlyk döwründe näme üçin Hatşepsutyň yzlaryny ýok etmäge çalyşdyka? Hawa, ol zenandy zenanlygyna, emma bu ýeke-täk bahana däldi.

■ **Iň owadan ybadathana Hatşepsutyň ybadathanasydy. Bu göz gamaşdyryjy we gurlan döwründe reñki gyzyl ybadathana soñky faraony ynjalykdan gaçyrdy**

Müsüriň ähli arhitektura ýadygärlilikleriniň içinde iň köp syáhat edilýän bu taryhy bina diňe özüne çekiji güýji bilen däl, eýsem, inçeligi, estetiki gözelligi, melhem taýýarlap berme taýdanam beýleki ybadathanalardan gornetin tapawutlanýardy. Nähili geň: ony taryhdan ýok etmek islänleriň ady bu gün ýalandan-çyndan tutulmaýarka, onuň ady biziň günlerimizde ähmiýeti diýseň artýan tebigy melhemleriň öňbaşçysy hökmünde gaýtadan şöhratlanýar. Gysgaça aýdanda hakam, nähagam öz ýerini tapýar. Özem onuň ady ýok edilen taryhyň üsti bilen däl-de biohimiki barlaglaryň üsti bilen biziň günlerimize gelip ýetdi. «Ýagşydan at galar, ýamandan set» diýleni.

Hormatlamak bilen:

Professor Nazan Apaýdyn DEMİR.

12.08.2014 ý., Mugla.

Terjime eden: Has TÜRKMEN. Zenan şahsyétler